

International Center for Economic Growth
Európai Központ

Vélemény Nr. 22

1118 Budapest, Dayka Gábor utca 6/B

Tel: (1) 248-1160 *E-mail:* office@icegec.hu *Honlap:* www.icegec.org

International Center for Economic Growth

Európai Központ

ICEG VÉLEMÉNY XXII

Bilek Péter:
**Növekedés és versenyképesség – három kohéziós ország és
Olaszország empirikus tapasztalatai**

2005. December

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Bevezető</i>	<i>4</i>
<i>I. Írország</i>	<i>5</i>
<i>II. Olaszország</i>	<i>10</i>
<i>III. Portugália</i>	<i>14</i>
<i>IV. Spanyolország</i>	<i>18</i>
<i>Tanulságok Magyarország számára</i>	<i>20</i>

BEVEZETŐ¹

Ebben a tanulmányban megvizsgálunk négy olyan Európai Uniós tagországot, amely a korábbi évek/évtizedek során képes volt közelebb kerülni a közösségi átlaghoz, vagyis növekedése az uniós átlag feletti volt. Ez a konvergencia elsősorban az adott ország versenyképességének javulásával magyarázható. A tanulmányba bevont országok közé négy országot válogattunk, ezek közül három tartozik a kohéziós országok közé, nevezetesen Írország, Portugália és Spanyolország, emellett érdemesnek találjuk Olaszország tapasztalatait is ismertetni e témával kapcsolatban.

A tanulmány első felében az egyes országok empirikus tapasztalatait írjuk le, vagyis azokat a lényeges momentumokat emeljük ki, amelyek hozzájárultak az adott ország felzárkózási folyamatához, illetve növelték a gazdaság versenyképességét. Ezután a tanulmány végén összegezzük a négy ország tapasztalatait, és pontokba szedve ismertetjük a Magyarország számára releváns tényezőket, amelyeket érdemes megfontolni a hazai gazdaságpolitika irányítói számára, ahhoz hogy Magyarország sikeresen növelni tudja versenyképességét.

A négy ország tapasztalatait tekintve azt lehet mondani, hogy voltak olyan közös tényezők, amelyek alapvetően befolyásolták ezen országok versenyképesebbé válását, és ezzel párhuzamosan a gazdasági felzárkózást. Ezek között lehet említeni a makrogazdasági stabilitás megteremtését, az oktatási-képzési rendszer piaci igényekhez történő illesztését, illetve a humán erőforrás fejlesztését, vagy a jövőbeli tervek felett alkotott társadalmi konszenzust. Emellett több országban fontos szerepet játszott a külföldi működőtőke-beáramlás, illetve önmagában az Európai Uniós tagság is segítette ezeket az országokat a felzárkózásban.

Természetesen nem minden tényező alkalmazható a mai Magyarországon a versenyképesség javítása céljából, hiszen egyrészt a globális folyamatok az új évezredben eltérnek a 10-15 évvel ezelőtti folyamatoktól, másrészt pedig a kiinduló állapotok között is különbség mutatkozik. Egyértelmű, hogy egy olyan ország, amely egy liberalizációs és jelentős privatizációs folyamat előtt áll, lényeges javulását érhet el, amennyiben ezek a folyamatok elkezdődnek. Magyarország ugyanakkor ezeken a folyamatokon tulajdonképpen már túlesett, tehát nyilvánvaló, hogy ezek a tényezők nem szolgálhatnak a jövőben a versenyképesség javítására. Ugyanakkor vannak alkalmazható eszközök, amelyekről a tanulmány végén szólnunk, illetve vannak olyan lépések is, amelyek inkább negatív tapasztalatként szolgálnak, és ezek figyelembe vétele is megszívlelendő a jövőbeli versenyképességet javító, a felzárkózást elősegíteni hivatott gazdaságpolitikai lépések megtétele előtt.

¹ A tanulmány az ICEG Európai Központ által a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (GKM) számára kialakított versenyképességi koncepció keretében készített elemzés szerkesztett változata.

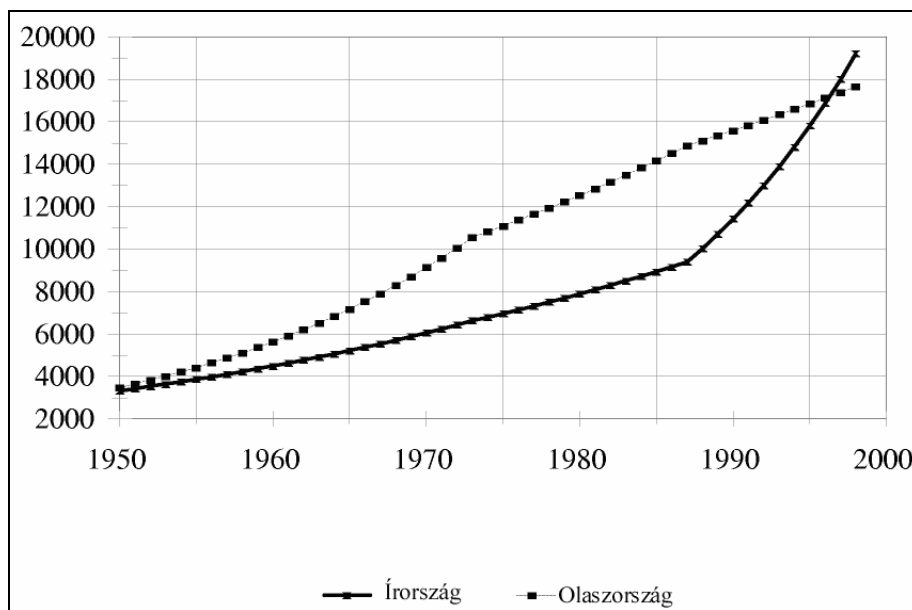
I. ÍRORSZÁG

A kicsit több mint kétharmad Magyarországnyi területű és 3,6 millió lakosú Írországot 1973-ban vették fel az Európai Gazdasági Közösségbe — egy főre jutó GDP-je az akkori közösségi átlag 60%-át érte el —, és évekig nem találtak választ hosszú ideig tartó stagnálására, és a folyton kudarcot valló felzárkózási kísérletek okaira. Ma azonban másik oldalról kell feltennünk a kérdést, hogy volt képes alig 10 év alatt megközelíteni, sőt lekörözni az Unió legfejlettebb államait — ma az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson az uniós átlag 117%-át közelíti meg. Hogyan volt képes egy korábban folyamatosan kivándorlással sújtott ország:

- 1) 1986-ig tulajdonképp stagnáló, sőt csökkenő munkahelyeinek számát 10 év alatt 20%-kal növelni, úgy, hogy 1993 és 1996 között több álláshelyet teremtettek, mint azt megelőző 30 évben, túlszárnyalva ezzel az USA munkahely-teremtési potenciálját, csupán 1998-ban 100 ezer munkahelyet teremtve.²
- 2) 1986 és 1998 között az évente átlagosan 6%-os, 1997-ben 11%-os GDP-növekményt elérni³
- 3) Európa lakosságának mindössze 1%-át kitevő lakosságával az USA Európába irányuló 1990-es évekbeli befektetéseinek 26%-át megszerezni⁴.

A fentiekben megfogalmazott drámai ellentmondásosságot — a harminc évnyi mély álomból történő hirtelen ébredést — szemlélteti az alábbi ábra is.

Az ír és olasz GDP/fő alakulása 1950 és 1998 között (USA dollár, 1990-es árakon)

Forrás: MacMahon (2000)

A kelta tigris elnevezéssel aposztrofált óriási növekedésnek számos tényezője van, melyeket megpróbálunk rendszerezetten összefoglalni.

² MacMahon (2000)

³ MacMahon (2000)

⁴ MacGowan (2000)

INFRASTRUKTURÁLIS KIINDULÓPONTOK

Az írek gyors gazdasági fejlődését az 1980-as évek végén számos olyan infrastrukturális és történelmi tényező segítette mint:

- Az 1958-ban bekövetkező gazdasági szemléletváltás, aminek eredményeként az addig belföldi agrárgazdaságra támaszkodó, védővámokkal védett, zárt gazdaságot megnyitották a szabad kereskedelem és a befektetések előtt. E szemléletváltás eredményeként 1965-ben Nagy-Britannia és Írország között életbe lépett a Szabad Kereskedelmi Övezet Egyezmény⁵.
- Az 1969-ben létrehozott IDA — az Iparfejlesztési Ügynökség —, melynek feladata Írország külföldi promótálása és nemzetközi befektetések vonzása volt.
- Az 1973-as csatlakozása az Európai Gazdasági Közösséghez, melynek támogatásai jelentős szerepet játszottak a fejlődésben.
- Az oktatás fejlesztése az 1960-as és 1970-es években, melynek keretein belül mindenki számára ingyenessé tették a középiskolai oktatást, továbbá nyolc főiskolát alapítottak Írország szerte, hogy kiegészítsék a galway-i, a corki, a limericki valamint a négy dublini egyetem által nyújtott képzéseket. Az egyház és otthon levő anyák komoly nevelő tevékenysége által segített középszintű oktatásra épülő felsőoktatási intézményrendszer (ma már 12 főiskola működik az egyetemek mellett) az 1980-as évek fejlődésének kritikus alapját jelentik.
- A telekommunikáció fejlesztések az 1980-as évek elején. Az addig siralmas állapotban levő kommunikációs rendszert, az akkoriban legfejlettebbnek számító telekommunikációs infrastruktúrával váltották fel.

GAZDASÁGI KÉNYSZERPÁLYA ÉS KÖLTSÉGCSÖKKENTÉS

A keynesiánusi megfontolások jegyében folyó állami költségek a 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején a gazdasági összeomlás szélére sodorták az országot. Az írek államháztartási hiánya 1974 és 1986 között két év kivételével a GDP 10%-át meghaladó mértékű volt, így 1987-re Írország Európa legeladósodottabb államává vált a GNP 130%-át kitevő államadósságával. Az állami beruházások kiszorították a magánberuházásokat⁶, a munkanélküliség az egekbe emelkedett — a 18% feletti munkanélküliség a második legmagasabb volt az akkori Európában. Az infláció 15% feletti szintet ért el, a bértárgyalások és sztrájkok egymást érték.

A gazdasági összeomlást csak drasztikus lépések révén lehetett elkerülni, melyet az 1987 tavaszán hatalomra kerülő, és kisebbségben kormányzó Charles Haughey kabinet vállalta fel. Az állami költségek minden elérhető eszközzel csökkentették – kórházakat zártak be, befagyasztották az állami szektorban dolgozók nyugdíját stb. –, tehát egy a Bokros-csomaghoz hasonló (talán annál sokkal komolyabb), minden társadalmi réteget érintő sokkterápiát alkalmaztak. A problémák oly mértékűek voltak, hogy nyilvánvaló volt mindenki számára: a problémák csak együttes erővel, konszenzusos, tárgyalásos úton oldhatóak meg. Az összes szociális partnert – az üzleti, a szakszervezeti, a mezőgazdasági és a állami szféra – involváló tárgyalások eredményeként született

⁵ Free Trade Area Agreement

⁶ „Crowding out effect”, Ó Gráda et al. (2000)

meg a nemzeti fejlesztési program⁷ 1987-ben. E megállapodásban a szakszervezetek adócsökkentés fejében visszafogták bér- és szociális ellátásokkal kapcsolatos igényeiket. A megállapodást követő megszorítások eredményeként az 1982 és 1987 közötti átlagosan a GDP 50%-át kitevő állami kiadásokat, 1989-re a GDP 40%-ára faragták le, mely biztonságosabbá és kiszámíthatóbbá tette a gazdasági környezetet.

Az infláció csökkent, a csökkenő adóterhek, és a munkaerő olcsóbbá válásának⁸ következtében nőtt a profit-potenciál. A gyenge (1986-ban leértékelt ír font) javította az export versenyképességét. Mindez vonzotta a külföldi működő tőkét.

BEÁRAMLÓ MŰKÖDŐ TŐKE

A kialakuló „új gazdasági rendszer” vonzereje, az Európában egyedülállóan alacsony adók (12,5%-os társasági adó), és a külföldre emigrált írek kapcsolatrendszere elsődleges oka a bevezetőben említett óriási tőkevonzó potenciálnak. A teljes ipari munkásság közel 40%-át a tengeren túli, IDA segítségével szerzett vállalatok foglalkoztatják. Bár az Írországból letelepedő cégek csak akkor említik az IDA-t mint „vonzó” faktort, ha konkrétan rákérdeznak, kétségtelen szerepe van a tőkevonzásban; ugyanis csak az USA-ban hat irodát működtet, és számos irodát tart fenn az Európai Unió területén is, szolgáltatásai között szerepel továbbá a kulcsrakész „költöztetés” megszervezése. A tőkevonzásban és a szervezésben szerepet játszik, a lapos állami szervezeti struktúra, és a bürokrácia gyors ügyintézése.

A költségvetési kiadások megnyirbálását követően a növekedés szinte azonnal megindult. Az 1986-ban még csökkenő gazdaság 1987-ben, már a reformok évében 4,5%-os növekedést mutatott, ami 1977 óta a legmagasabb tapasztalt növekedés Írországból. 1990-re a gazdasági növekedés üteme elérte a 8,5%, mely a legnagyobb növekedés volt Írország addigi történelmében.

DEMOGRÁFIAI KÖRÜLMÉNYEK

Elsődlegesen három faktor eredményezi Írország Európában egyedi demográfiai helyzetét, melyek a növekedés által generált munkaerőigényt kielégítik.

- A magasabb természetes születési ráták az 1980-as évek elejéig tartottak. (Még ezekben a nemzedékekben is általánosnak nevezhető a családonkénti 4-5 gyermek)
- A nők munkavállalói szerepvállalása tovább volt kisebb.
- Sok korábban az USA-ba vagy Nagy-Britanniába emigrált ír lakos hazatért.

E faktorok velejárája egyrészt egy sokkal fiatalabb társadalom, amely kisebb tehervállalással képesebb eltartani az idősebb korosztályt. Írország és Magyarország közötti demográfiai különbségeket jól szemlélteti a tény, hogy míg az 1000 főre évente átlagosan Írországból 14,47 születés és 7,91 elhalálozás jut, addig Magyarországon 9,77 születés néz szembe 13,16 elhalálozással. Magyarországon tehát, mindemellett, hogy a korstruktúra rosszabb az írénél, a kilátások is sokkal rosszabbak. Másrészt nem elhanyagolható az a külföldi (elsősorban amerikai)

⁷ Programme for National Recovery, Ez a hároméves megállapodás volt az első az egymást követő, és a 1990-es évek szociális nyugalmit biztosító négy megállapodás közül. Sajnálatos módon minél messzebb kerül 1987 emléke a megállapodások, annál nehezebben születnek meg.

⁸ Melyhez az alacsonyabb bérek mellett hozzájárult az a tény, megállapodásokat követő társadalmi nyugalom eredményeként jelentősen csökkent a bértárgyalások és a sztrájkok következtében kieső idő és kár; míg 1984-ben a bértárgyalások száma elérte a 200-at, addig 1989-ben 50-szer ültek tárgyalóasztalhoz (Ó Gráda et al., 2000)

kapcsolati tőke és tapasztalat sem, melyet a hazatérő írek magukkal hoztak. Mindezek mellett óriási versenyelőnyük van azáltal, hogy angol nyelven beszélnek. Magyarországon a lakosság csupán 15% tudja ezt a világnyelvet.

A gyors felzárkózás faktorai között emlegetik az írek, a vezetők fontosságát. A víziót és ezek keresztülvitelének képességét. Miniszterelnökeik képességeit mutatja, hogy a legnehezebb kezdeti intézkedéseket parlamenti kisebbségi helyzetben tudták keresztülvinni.

A korábbiakban említett munkahely-teremtési potenciálhoz hozzájárult kevésbé szabályozott munkaerőpiaci környezet, a minimálbérrel kapcsolatos kevésbé rigorózus szabályozások, melyek a szakképzetlen munkaerő, illetve a fiatal korosztály munkavállalását könnyítik meg. Az egyetemi és főiskolai képzési rendszer a fejlesztési (Enterprise Ireland), munkaügyi intézményeken keresztül is folyamatos „párbeszédet” folytat a magánszférával, egyfolytában keresi annak igényeit. Az elhelyezkedést tovább segíti, hogy a képzési és oktatási rendszer elsősorban a specializált főiskolai szakemberképzést preferálja. Nálunk a helyzet gyökeresen más, az autonóm, önálló egyetemekre esik az oktatás túlnyomó része, öntörvényű a kurzus-meghatározás, és késik a bolognai-képzési rendszer bevezetése.

EURÓPAI TRANSZFEREK

Bár az írek az évi 3 millárd euró uniós támogatás szerepét nem tartják olyan jelentőségűnek, mint a kelta csodát szemlélő külföldiek, tény, hogy az utóbbi idők gazdaság növekedéséből 2%-pontért ezek az uniós, elsősorban az Európai Szociális Alapból származó forrásoknak köszönhetőek. Meg kell azonban említeni, hogy az ír kormány az IDA-n és az Enterprise Irelandon keresztül is komoly erőfeszítéseket tett azért, hogy e támogatások megfelelő helyre kerüljenek. Nem egyszerre költöttek mindenre egy keveset, hanem a prioritásoknak megfelelően koncentrálták a rendelkezésre álló forrásokat. Ennek tudatában nem meglepő, hogy elsősorban Dublin köré koncentráló autópályáinak hossza csupán 135 km — a hasonló területű, és alig több, mint fele akkora egy főre jutó GDP-vel rendelkező Csehország autópályáinak hossza 500 km! —, vasútvonalából, mindössze 46 km villamosított⁹. Ezek fejlesztése jelenti a soron következő kihívásokat.

ÚJ KIHÍVÁSOKRA VALÓ FELKÉSZÜLÉS

A gazdasági fejlődés Írországból is regionális különbségeket okozott annak ellenére, hogy megpróbálták országosan „elszórni” a cégeket és fejlesztési központokat. Dublin szerepe túlsúlyos, amit alapvetően bizonyít, hogy egy ház 2000-ben többre került Dublinban, mint Londonban, Amszterdamban vagy más európai fővárosban. Mindeközben Donegal, Leitrim, Mayo megyékben erős lakásárcsökkenés és lényegesen magasabb munkanélküliség volt tapasztalható. A vízfejlesztés további erősödésének elkerülése érdekében az írek regionális „növekedési pólusokat” igyekeznek kialakítani az elsősorban már működő 12 helyi technikai főiskola köré. Ezeket a célkitűzéseket mindenekelőtt komputeres és elektromérnöki szakok létrehozásával, kulturális csomópontok kialakításával és egyetem-közeli inkubátorházak és vállalati együttműködéssel kívánják elérni.

A célkitűzések megvalósulására jó példa, hogy tulajdonképp a teljes öntőformagyártó ipar a Sligo Institute of Technology köré szerveződik. A Donegal megyei Letterkenny Institute of Technology által a helyi kórháznak, és a Donegal Healthcare-nek. A térségfejlesztésben a turisztika mellett komoly szerepet kap a sport is, amire a folyamatosan nyíló sport szakirányok szolgálnak bizonyítékul.

⁹ Azt azért fontosnak tartjuk kiemelni, hogy 15 aszfaltozott repterének 90%-a a lakossági forgalom számára nyitott.

Új kihívást jelent Írországnak az egyre növekvő munkaerőköltség és az ezt követő cégtávozások, aminek a komoly hozzáadott értéket igénylő szoftver és telekommunikációs cégek alapításának segítségével, után-képzési programok révén, és a piaci niche-eket megcélzó, egyedi tervezésű termékeket gyártó iparágak meghonosításával próbálnak elébe menni.

Ez az újabb átmenet nem könnyű, amit bizonyít a világgazdasági okokkal is magyarázható növekedésllassulás, az emelkedő infláció és munkanélküliség.

II. OLASZORSZÁG

Az '50-60-as években, az európai fejlődés aranykorában Olaszország is impozánsan növekszik. '70-80-as években összhangban az európai tendenciákkal visszaesés következik be, de európai viszonylatban a gazdaság fejlődésének adatai még ekkor is kedvezőek. '90-es években a növekedés elmarad az európai viszonyítási pontoktól.

A háború utáni fejlődés fő jellemzői:

- Az ipari szektor előretörése a mezőgazdasági kárára. Ezen belül is a fejlettebb technológiákat igénylő ágazatok fejlődése (vegyipar, gépipar, járműipar), és a hagyományos ágazatok (élelmiszer, textil) átalakítása volt jellemző. A folyamat egészen a hetvenes évek elejéig tartott (olajválság). Fő motívumai: munkatermelékenység növekedése, nyersanyagok és ipari termékek kedvező árára az ipari termékek javára.
- Munkaerő túlkínálata. Relatív alacsony fizetési igénnyel nagy mennyiségű munkaerő állt rendelkezésre. Erőteljes urbanizáció és délről északra vándorlás, elsősorban az alacsony jövedelmű töbnyire mezőgazdaságban időszakosan foglalkoztatott rétegeket szívja fel a fejlődő ipar.
- Európai integráció révén a külföldi kapcsolatok intenzifikálódása. Olaszország szerepe a nyersanyagok és félkész termékek feldolgozásában volt domináns közösségi szinten. A külföldi partnergazdaságok mellett, hogy piacot jelentettek e termékeknek ellátták a nyersanyagban szegény Olaszországot alapanyagokkal. Fontos volt, hogy Olaszország ezekhez az erőforrásokhoz alacsony költségszinten, mennyiségi és politikai problémák nélkül juthatott hozzá. A technológiaiimport lehetősége szintén hozzájárult a termelékenység bővüléséhez, valamint a termelőberendezések külföldi beszerzése révén csökkenhetett a nagyipar oligopolisztikus hatalma is. A külgazdasági nyitás biztosította az ipar rugalmas reagálóképességét, a közösségi piacon megnyíló új lehetőségekre. Ha a bérek egy-egy szektorban emelkedni kezdtek a forrásokat más szektorba lehetett átcsoportosítani. Az egészséges gazdasági fejlődés lehetőségét egyre inkább korlátozta egy ésszerű szociálpolitikai rendszer hiánya, amit a bérek indexálásával és a költségvetés terhére végrehajtott transzferekkel próbáltak ellensúlyozni.
- Az állam szerepe is meghatározó volt. Bár sokszor jelentős terhet rakva a költségvetésre, de biztosította számos állami kézben lévő termelő és szolgáltató (energiatermelők, pénzügyi közvetítők) nélkülözhetetlen hozzájárulását a gazdaság fejlődéséhez. Miközben a déli régiók fejlesztésére költött összegek egyik oldalról jelentősen megterhelték a költségvetést, másfelől viszont ennek eredményeképpen bővíthetett a kereslet a hazai ipari termékek iránt is, elősegítve a gazdaság fejlődését.

A mezőgazdasági szektor visszaszorulása további jelentős következményekkel bírt az olasz gazdaságra. Az ipari szektorba át nem került munkavállalók nyugdíjazása, ellátása is a költségvetést terhelte tovább. Szintén komoly költségekkel járt az iparosodás következményeként átalakuló munkaerőpiac problémáinak kezelése: transzferek, segélyek, állami vállalatok. Jelentős összegeket emésztett fel a déli régiók támogatása is, ráadásul ezek eredménye nem hozott tartós sikert. Számos területen azonban sikerült eredményes a gazdasági fejlődéssel összhangban lévő szociálpolitikát megvalósítani: iskolázottság javítása, jobb egészségügyi körülmények megteremtése, informatika terjedése. A belső kereslet alacsony szintjéből fakadó problémákra is

mutatott példát az olasz gazdaság. Az olajválság idején és az azt követő nehezebb gazdasági periódusokban, mikor a Közösség tagországainál a protekcionizmus egyre több jelét lehetett tapasztalni (árfolyamok, kamatláb) a belső kereslet nem volt képes arra, hogy az olasz növekedés motorja legyen.

Bár módszertani problémák miatt az 1986 előtti olasz növekedési adatok számítása nem egyértelmű (megpróbálták a fekete gazdaságot is megbecsülni, ezért több adat is ismert), az megállapítható, hogy az olasz gazdaság egyforma vagy nagyobb növekedést produkált, mint a többi iparosodott ország egészen a '90-es évekig.

A foglalkoztatás bővítése terén Olaszország teljesítménye ugyancsak megfelelt az európai tendenciáknak. A mezőgazdaságban megszűnő munkahelyeket sikerült egyéb szektorokban pótolni. Figyelemre méltó a szolgáltatási szektor teljesítménye, tekintve, hogy az 1973-90-es periódusban az iparban foglalkoztatottak száma 0,6%-kal csökkent. Ellentmondónak tűnik a munkanélküliség jelentős növekedése ezen időszakban (5,5%-ról 11%-ra). Magyarázatként demográfiai okok és a nők növekvő munkaerőpiaci részvétele említhető.

Egymás mellé rakva a gazdaság növekedését és a foglalkoztatottság bővülését arra a következtetésre juthatunk, hogy a fejlődés magyarázatát a termelékenység javulásában kell keresnünk. E tényező tekintetében Olaszország egészen a '90-es évekig fő európai versenytársainál jobban teljesít.

A '90-es években tapasztalt visszaesést leginkább az euró bevezetés érdekében tett fiskális megszorítások számlájára szokás írni. Miközben az egyik oldal elismerően szól az elsősorban Romano Prodi kormányához kötődő stabilizációról, amely lehetővé tette az ország számára az eurózónához történő csatlakozást, a másik oldal erős kritikákat fogalmaz meg amiatt, hogy ezt annak árán sikerült elérni, hogy a gazdaság letért a '90-es évek előtti, európai viszonylatban kedvezőnek mondható növekedési pályáról. A csatlakozás biztossá válása óta ezért a gazdaságpolitika célkeresztjében a munkanélküliség csökkentése és az adóterhek mérséklése révén a gazdaság fellendülésének elősegítése áll.

A legfrissebb folyamatok és jellemzők közül alapvetően az alábbiak emelhetők ki:

- 1) A munkanélküliség országosan 10,1%, miközben a déli régiókra vonatkozó adat 20,3%.
- 2) Az ellentmondásokban bővelkedő szociális ellátórendszer reformját az eddigiekben nem sikerült megvalósítani, elsősorban a munkaerőpiaci érdekvédelmi szervezetek ellenállásán bukott meg. Kiemelkedően magasak a nyugdíjkifizetések, amelyek egyéb szociális juttatásoktól (pl. egészségügy) vonnak el forrásokat. A nyugdíjreformot a kis lépések politikája jellemzi, fokozatosan próbálják bevezetni a bőkezű, nem fenntartható olasz nyugdíjrendszer helyett a befizetések befektetésére építő új rendszert.
- 3) Az oktatási rendszerben leginkább az egyetemeken uralkodó kaotikus viszonyok okoznak problémát. Az intézmények túlszűfoltak, gyakorlatilag mindenkit felvesznek és nincs meghatározott időtartam sem a követelmények teljesítésére. Rendszeres a panasz a vállalatok részéről, hogy nem áll rendelkezésre nemzetközi viszonylatban jól képzett munkaerő a magasan kvalifikált kategóriában. A problémát az utóbbi időben bevezetett célirányos, rövid idejű (2-3 éves) képzések bevezetésével próbálták orvosolni.

- 4) Természeti erőforrások: Nyersanyagokban szegény az ország és mezőgazdasági művelésre alkalmas földekben sem bővelkedik. Mind nyersanyagok, mind élelmiszer terén behozatalra szorul.
- 5) Infrastruktúra: A vasúti hálózat mintegy 80%-a tartozik az állami vasúttársasághoz, a maradék koncessziós formában működik. Az állami vasúttársaság állami tulajdonban lévő vállalként funkcionál. Az ágazatot négy részre bontották: az áruszállítást és az intercity járatokat szándékoznak privatizálni, miközben a helyi szállítást és az infrastruktúrát továbbra is állami keretek között kívánják működtetni. Az autópályahálózat működtetőjének (Autostrade) privatizációjára 1999-ben került sor. Az úthálózat egy részének működtetéséért a régiók felelnek. A nemzeti légitársaság (Alitalia) hatékony átalakítását elsősorban az erős szakszervezetek akadályoz(z/t)ák.
- 6) A gazdasági struktúra tekintetében kiemelhető, hogy a szolgáltatások közül nemzetközi viszonylatban csak a turizmus és a tervezés (design) tekinthető versenyképesnek. Az olasz gazdaság legnagyobb erőssége a feldolgozóipar (a GDP 25%-a, az áruexport 90%-a), ezen belül is elsősorban a kis- és középvállalkozások. Viszonylag kevés nagy, magánkézben lévő vállalat van (Fiat, Pirelli, Fininvest), ezek azonban meghatározó befolyással rendelkeznek a gazdasági életben. A fontos szereppel bíró kis- és középvállalatok számára a globalizáció hatása kettős: piaci lehetőségeik bővülnek, viszont fokozottan ki vannak téve nemzetközi nagyvállalatok felvásárlási szándékának. Az állami nagyvállalatok jelentős részét az 1993-2000-es periódusban privatizálták. Ebben szerepet játszott az EU szigorodó versenyszabályozása, de még inkább a költségvetés deficitjének és az államadósság csökkentésének igénye, összhangban a maastrichti kritériumok teljesítésével.
- 7) Gazdaságpolitika: A központi bank teljes függetlenedése óta a Banca d'Italia jelentős gazdasági tekintélyt vívott ki magának, szemben a gyorsan váltakozó és költséges kormányokkal stabil és kiszámítható pontját jelentette az olasz gazdaságpolitikának. A költségvetési politika hiánya 1985-ben tetőzött: ekkor a hiány a GDP 12%-át tette ki, majd ezt követően 1992-ig a nemzeti jövedelem 10%-a körül állandósult. 1992-t követően már jól érzékelhető a csökkentés igénye. A hiány fokozatos mérséklését követően 1997-ben még egy jelentős megszorítási csomag (37 milliárd USD megtakarítás) bevezetése is szükséges az EMU-hoz történő csatlakozás érdekében. A hiány csökkentéséhez hozzájárult a jegybanki kamatrátá jelentős csökkentése is.
- 8) A munkaerőpiaci rendszer rugalmasságát lehetetlenné tévő bérindexálást 1992-ben szüntették meg (összhangban az EMU csatlakozást előkészítő stabilizációs tervekkel). Az 1993-ban kialakított keretek (I. paktum) máig meghatározzák a munkaerőpiaci folyamatokat: lehetővé tette hatékonysági szempontok érvényesülését a szektorális megállapodásokban illetve a vállalatok számára a teljesítményarányos bérezés alkalmazását. Szintén a rugalmasságot biztosította a kezdő fizetések meghatározása során megengedett nagyobb szabadság, valamint a határozott időre szóló megbízások meghonosítása. A II. paktum (1998. december) tovább árnyalta a munkaerőpiaci lehetőségeket a hatékonyság javítása érdekében és csökkentette a jövedelemadót, egyszerűsítette a társasági adót. A központosított bértárgyalások máig a legfontosabb fórumai az olasz munkaerőpiaci egyeztetéseknek. Ezek alakulásáról a bértárgyalások időszakában megsokasodó sztrájkok is informálnak. A regionális eltérések itt is komoly anomáliákat okoznak, mivel a tárgyalások össznemzeti szinten határozzák meg a bért, miközben megélhetési költségek terén a régiók között jelentős különbségek vannak. A rugalmas munkaerőpiac kialakítása máig számos, sokszor vérrre menő (lsd. Biagi ügy) vitát generál az olasz társadalomban. Jelentős reformok

vannak folyamatban, melyek egyik fő célja a rugalmasságot biztosító fix időtartamra szóló szerződések további elterjesztése.

- 9) Az ún. Mezzogiorno mind területét, mind lakosainak számát tekintve Olaszország mintegy 40%-át teszi ki. Az egy főre jutó GDP e régiókban nem sokkal több, mint 50% az északi régiókhoz viszonyítva. A munkanélküliség négyszerese az északi régiókra jellemző adatoknak. A kilencvenes évek közepétől ismét tapasztalható néhány jele a felzárkózásnak: pl. export bővülése az északi régiók adatait meghaladó ütemben, olasz viszonylatban gyors növekedés. A kilencvenes évek közepe óta az EU versenyszabályozása a régiós fejlesztés számos –korábban elterjedt- eszközét szüntette meg. Ide tartozik a délen működő vállalatoknak nyújtott különböző kedvezmények tiltása, bár ez a szigorítás bevezetése óta enyhült. A kormányzat folyamatosan arra törekszik a szakszervezetekkel folytatott tárgyalások során, hogy tegyék lehetővé a bérdifferenciálást (észak-dél). Ez a törekvés eredményekkel is járt, a központi kollektív megállapodások régiós megállapodásokkal is kiegészülnek.

III. PORTUGÁLIA

Portugália volt a legszegényebb ország, amely a KKE-országok felvétele előtt csatlakozott az Európai Unióhoz. 1986-ban a portugál GDP mindössze az akkori EK-átlag 54%-át érte el, amely akkor 10%-ponttal volt kevesebb a már tag Görögország és Írország megfelelő adatánál, és közel 20%-ponttal maradt el a szintén 1986-ban csatlakozó másik ibériai államtól, Spanyolországtól. Az újonnan csatlakozott közép- és kelet-európai országok közül Magyarország és Szlovákia is hozzávetőleg ugyanilyen GDP-értékkel lépett be az Unióba – vásárlóerő-paritáson értelmezve természetesen.

A '60-as években és a '70-es évek első felében - 1973-ig, vagyis a forradalmat megelőző évig – a portugál gazdaság rendkívül dinamikusan növekedett. Ebben az időszakban a gazdasági növekedés átlaga 7%-os volt, 1973-ban pedig közel 12%-kal nőtt a GDP. Éppen ez időszakra tehető az EK gazdasági aranykora is, amikor a Közösség tagállamai évi 4-5%-os növekedést értek el, de evvel a látványos növekedéssel is jócskán elmaradtak a portugál teljesítménytől. Ennél fogva Portugália ebben az időszakban majdnem 20%-ponttal került közelebb a Közösség GDP-jéhez. Igaz, mivel a kis ibériai ország igencsak fejletlen volt, ez azt jelentette, hogy a 40%-os szintről kapaszkodott fel 60%-ra.

Az 1974-es forradalomnak, az azt követő strukturális változásoknak (például államosítás) és az olajárrobbanásnak¹⁰ köszönhetően a GDP növekedési üteme előbb csak visszaesett (2% alá 1974-ben), majd a gazdaság recesszióba zuhant. 1975-ben a bruttó hazai termék több mint 4%-kal csökkent. Emellett az addig évek óta többletet felmutató költségvetés egyre inkább deficitessé vált, hasonlóan a folyó fizetési mérleghez. A válság olyan súlyossá vált, hogy az ország IMF-hitelre, és egy stabilizációs program megvalósítására szorult (1978). A program részeként leértékelték a nemzeti valutát, csúszó leértékeléses árfolyamrendszert vezettek be, emelték a kamatokat és korlátozták a hitelfelvételt. Bár a folyó fizetési mérleg javulni kezdett, a költségvetési hiány továbbra is magas maradt, sőt, még nőtt is. 1981-ben már jelentősen meghaladta a GDP 10%-át. Emellett a külső adósság folyamatosan nőtt, amely elsősorban az állami vállalatok külföldi hiteleinek volt köszönhető.

A második olajár-emelést követően így újabb stabilizációs programra volt szükség (1982-1984). Az escudót ismét leértékelték, számos intézkedést hoztak, melynek célja a költségvetési hiányt lefaragása volt, tovább emelték a kamatokat, és megtiltották a vállalatok külföldi hitelfelvételét. Az eredmény nem maradt el, a költségvetési hiány csökkenni kezdett, a folyó fizetési mérleg pedig tovább javult¹¹, azonban az infláció nagymértékben felpörgött, meghaladta a 30%-ot. A kedvezőbb helyzet ellenére a gazdaság továbbra is számos reformmal nézett még szembe a '80-as évek közepén, vagyis a csatlakozás időpontjában. A költségvetési hiány még mindig magas volt, az állami tulajdon jelentős súlyt képviselt mind az ipari, mind a pénzügyi szférában, a munkaerőpiac pedig túlságosan merev volt. Mindezekben a tényezőkön változtatni kellett a gazdasági növekedés serkentése érdekében.

A '80-as évek első felében (1985 előtt) gyakorlatilag stagnált a portugál gazdaság, és az ország újbóli lendületbe hozásához strukturális reformokra volt szükség. A helyzetet jól jellemzi az a tény,

¹⁰ 18%-kal romlott Portugália cserearánya, nagyrészt az olajárrobbanásnak köszönhetően.

¹¹ Köszönhető ez a cserearány-javulásnak, az olaj világszintű ára ugyanis ismét csökkenni kezdett. Az 1984-85 közötti időszakban a cserearány 24%-kal javult.

hogy a portugál gazdaság 1974 és 1985 között 6%-pontot veszített az EK-átlaggal szemben, azaz nem konvergencia-, hanem divergencia-folyamat volt megfigyelhető ebben az időszakban

A csatlakozást követően – igazából már 1985-től kezdve – Portugália ismét dinamikus növekedési pályára állt. A GDP növekedési üteme éves átlagban ismét meghaladta a 7%-os szintet 1987 és 1990 között, így újra 3-4%-ponttal a közösségi átlag felett tudott az ország teljesíteni. Ennek eredményeként a gazdaság közelebb került az EK-átlaghoz. A kiemelkedő teljesítmény mögött alapvetően két ok állt. Egyrészt a stabilizációs program meghozta az eredményét, a költségvetési deficit lecsökkent – 1989-ben már csak 3%-a volt a GDP-nek –, emellett a monetáris politika nem lazult fel. A másik ok a strukturális reformok beindulása volt. A gazdaság nyitottabbá vált, megindult a privatizációs folyamat, az állam szerepe egyre inkább csökkent a gazdaságban, az empirikus tapasztalatok szerint pedig a magánkézben lévő vállalatok sikeresen növelték hatékonyságukat. Emellett nem szabad megfeledkezni a beáramló közvetlen külföldi befektetések egyre nagyobb volumenének jótékony gazdasági hatásairól sem.

A beáramló külföldi tőke jelentősen megnőtt az ország EK-csatlakozását követően. 1986 előtt az évi átlagos közvetlen tőkebeáramlás nem érte el a 0.5 milliárd dollárt. Ezután azonban ugrásszerűen megnőtt a beérkező FDI mennyisége, amely 1989-re több mint 1.5 milliárd dollárt, 1991-re pedig már több mint 3 milliárd dollár tett ki. Az integrációnak kétség kívül pozitív hatása volt a tőkebeáramlásra, de a képet árnyalja, hogy a portugál gazdaság épp a csatlakozást követő időszakban ment át a gazdaság liberalizálásán, az állami monopóliumok leépítésén és a reprivatizációs folyamaton, amely kedvezőbbé és vonzóbbá tette a gazdaságot a külföldi befektetők számára. Tehát az EK csatlakozás, és az említett szerkezetváltás együttes hatásának köszönhető, hogy a beáramló külföldi tőke nagysága lényegesen megnőtt.

A külföldi befektetések legnagyobb része az autóiparba áramlott, a Ford és a Volkswagen jelentős beruházást hajtott végre Portugáliában. Jelentős számú – összesen 160 - autóipari vállalat működik az országban, amelyek együttesen az éves GDP 7%-át, valamint az export 20%-át adják, ami igen jelentős. Az autógyártás mellett a számítógép-, az elektronikai berendezések gyártása és az élelmiszeripar részesült leginkább az FDI-ből. Az ipari szektoron túl persze a szolgáltatói szektorba is áramlott külföldi tőke, nagyrészt a pénzügyi-, az ingatlan- és az üzleti szolgáltatásokba.

Az 1989-ben kezdődő privatizáció, amely tulajdonképpen egy időben zajlott a közvetlen külföldi befektetések liberalizálásával, főképp a '90-es évek elején kapott lendületet. A két tényező együttes hatása volt a kiemelkedő teljesítmény a beáramlott külföldi tőke vonatkozásában, ebben az időszakban. Az állami tulajdon részesedése a GDP-ben jelentősen visszaesett a privatizáció előrehaladtával. Az 1986-os 20%-os szintről az állami tulajdonrész aránya 5% körüli szintre csökkent napjainkra, ami az egyik legszélesebb körű privatizációs folyamatot jelentette az OECD országok körében.

1993-ig fennmaradt a nagy mennyiségű tőkebeáramlás, de a '90-es évek közepére Portugália kötődése az EK gazdasági ciklusához jelentősen befolyásolta a gazdaság teljesítményét, így az EK gyengélkedése miatt ekkorra a Portugáliába érkező FDI nagysága ismét 1 milliárd dollár alá csökkent (1996-ban mindössze 685 millió dollár külföldi működőtőke érkezett az országba). Az évtized második felében viszont a beáramló külföldi tőke nagysága ismét növekedni kezdett.

A '90-es évek elejére a gazdasági növekedés ismét lelassult, hasonlóan a többi tagországhoz. Éppen a többi tagállam gyenge teljesítménye miatt nincs szó divergenciáról, de a konvergencia-folyamat üteme jelentősen mérséklődött (ellentétben mondjuk Írországgal). A visszaesést követően úgy tűnik, a '90-es évek második felében sem tudott a gazdaság visszaállni a korábbi, magas növekedéssel

jellemezhető fejlődési pályára. A gazdaság „mindössze” évi 3-4%-kal növekedett szemben a korábbi 6-8%-os gazdasági növekedési ütemmel.

A konvergencia-folyamat lelassulásának alapvetően három oka volt:

- Az állam újraelosztó szerepe jelentősen megnőtt a csatlakozás óta. Az akkori 38%-os szintről mára 50% fölé kúszott ez az érték. A költségvetés kiadási oldala pazarló, a finanszírozási kényszer miatt pedig nőtt az adóteher, így növelve a bevételi oldalt. Portugália kétszer annyit költ jóléti feladatokra (egészségügy, oktatás), hogy elérje ugyanazt a színvonalat, mint az EU-átlag, emellett itt az egyik legmagasabb az adóelvonás mértéke az uniós tagállamok között.
- Jelentős infrastrukturális beruházások valósultak meg az országban, de ezek szükségessége, és a beruházás megtérülésének valószínűsége nem minden esetben biztos. Sok esetben inkább a látványosság, a politikai tőke kovácsozása volt a cél, mintsem a gazdasági szempontok.
- A gazdaság veszített versenyképességéből, a munkaerő egységköltsége reálértéken jelentősen megnőtt. 1987-től kezdve Portugália 50%-ot veszített Írországgal szemben a versenyképességéből e tekintetben. Nem véletlen, hogy a '80-as évek második felében tapasztalható dinamikus FDI-növekedés megtorpant, és mára Portugália már nettó tőkekihelyező országnak számít. Mindezek mellett továbbra is jelentős a munkaerő-intenzív szektorok aránya, a technológia-intenzív beruházások pedig elmaradtak, amely nagyobb növekedés elérését tette volna lehetővé. Ez utóbbi egyébként a lakosság alacsony szakképzettségének is a következménye.

A '90-es évek második felére a gazdasági növekedés fő hajtóerejévé a hazai fogyasztás vált. A hitelkamatok mérséklődése folyamán mind a háztartások, mind a vállalatok jelentős mértékben növelték eladósodottságukat. Míg a háztartások eladósodottsága 1993-ban még a jövedelmük 20%-a volt, addig ez az érték 2001-re már 100%-ra nőtt. A hitelek nagy részét külföldről finanszírozzák, ami nem volna önmagában probléma, de azokat fogyasztási célra, illetve a non-tradable szektorba történő beruházásokra (lakásépítés, EXPO '98, a már említett látványos, de nem feltétlenül gazdaságilag is indokolt infrastrukturális beruházások) fordítja az ország.

2000-re Portugália GDP-je elérte az uniós átlag (EU15) 70%-át, ami azt jelenti, hogy a csatlakozás óta eltelt közel másfél évtized alatt 16%-ponttal közelített az átlaghoz. Ez figyelemreméltó teljesítmény, még akkor is, ha ennek döntő részét 1995-ig, azaz mindössze 10 év alatt érte el a portugál gazdaság.

Mindemellett, Portugália gyakorlatilag 2001 óta nem közeledett az uniós átlaghoz, ebben az évben még paritásban volt az uniós, illetve a portugál gazdasági növekedés (+1,6%), ezt követően azonban folyamatosan alulmúlta a portugál gazdaság teljesítménye az EU-átlagot. Mind 2002-ben, mind 2003-ban az egyébként lassú uniós növekedésnél is alacsonyabb GDP-növekedést sikerült elérnie Portugáliának, sőt, 2003-ban recesszió volt a luzitán államban. A tendencia részben javult 2004-ben (ismét növekedés volt tapasztalható), azonban az előrejelzések szerint tavaly is inkább divergencia valósult meg a két térség között.

Érdekes, hogy ha az 1995 előtti átlagos teljesítményt vesszük figyelembe, akkor a portugál gazdaság számára 13 évre lenne szükség az EU-átlag eléréséhez. Ha az 1995 utáni teljesítményt vesszük alapul, akkor ugyanehhez több mint 40 évre volna szükség.

A gazdasági növekedésben a legnagyobb szerepet a termelékenység növekedése játszotta. 1981 és 1990 között a GDP növekedési üteme évi átlagban 3,3% volt, melyből 3,1%-pontot a termelékenység javulása okozott és csupán 0,2%-ot magyarázott a foglalkoztatottak számának bővülése. Ennek főként az az oka, hogy egyrészt a portugál termelékenység jócskán elmaradt a fejlettebb tagállamokétól, másrészt pedig Portugáliában hagyományosan magas a foglalkoztatottsági ráta. Ez utóbbi azt jelenti, hogy már a '90-es évek végén is 67% körüli volt a foglalkoztatottsági ráta, amellyel így az uniós átlagot is meghaladta Portugália. Az új évezred elején a portugál foglalkoztatottság még magasabb, alulról közelíti a 70%-ot, amely egyébként az Unió lisszaboni céljai között is szerepel. Evvel az értékkel Portugália a legjobbak között szerepel, az uniós átlag felett van 3-4%-kal.

A magas foglalkoztatottsági szint oka elsősorban a munkabér rugalmassága, az aktív foglalkoztatási politika, illetve a rugalmas foglalkoztatási formák terjedése. Ugyanakkor fontos azt is megjegyezni, hogy a fentiekén túl a portugál munkaerőpiac erősen szabályozott, és strukturális problémákkal is küzd. Ez utóbbi például abban is testet ölt, hogy amíg a munkanélküliség csökkent, néhány területen nőtt a betöltetlen állások száma. Ennek oka főként a portugál oktatási rendszer sajátosságaiban keresendő. Annak ellenére, hogy az elmúlt időszakban a népesség képzettségi szintje közelített a fejlettebb tagállamokéhoz, még mindig elmarad azoktól az ország teljes népességét tekintve. A relatíve alacsony képzettségi szintnek – és alacsony termelékenységnek is – köszönhető az alacsony munkaerőköltség, azonban a KKE-országok versenytársai lehetnek a portugál gazdaságnak.

IV. SPANYOLORSZÁG

Spanyolország makrogazdasági folyamatai az elmúlt két évtizedben egy fokozatosan stabilizálódó, versenyképességét azonban csak igen lassan javító ország képét tükrözik. A felzárkózás ezzel együtt jelentős: az egy főre jutó GDP 1995-ben még csak az EU-25 átlagának 87%-át tette ki, 2004 végére pedig gyakorlatilag elérte azt (99%). A fejlettségi szint közeledése azonban egészen más mintát követ, mint az új EU-tagországokban. Az egészséggel, környezettel, életminőséggel kapcsolatos mutatók szerint Spanyolország már a legfejlettebb országok sorába tartozik, és a Kohéziós Alapból származó forrásoknak köszönhetően mára az alap-, illetve a közlekedési infrastruktúra szintje is fejlett. Az utolsó tíz év során nagyon komoly javulás történt a munkaerőpiaci helyzetben is: a foglalkoztatási ráta az 1993-as – drámaian alacsony – 46,6%-ról 2003 végére 59,7%-ra nőtt, miközben a munkanélküliségi ráta 18,6%-ról 11,3%-ra (ezen belül a tartós munkanélküliek aránya 9,2%-ról 3,9%-ra) csökkent. Stabilizálódott az államháztartás helyzete: 2000 óta folyamatosan a GDP 2,5-3%-a közötti az elsődleges többlet, és a teljes egyenleg is nullszaldó körül alakul. Ennek köszönhetően az államadósság szintje a 2000-es 61%-ról 48%-ra csökkent, és a versenyképesség javítását célzó fejlesztéspolitika számára adott a stabil makrogazdasági háttér.

Spanyolország versenyképessége azonban számos tekintetben hagyományosan rosszabb, mint az EU-alapító nyugat-európai országoké vagy az észak-európai államoké, sőt több szempontból az új EU-tagországokétól is elmarad. Bár a korrupció jelentősen mérséklődött, a jog- és a szerződésbiztonság problémái, illetve a közintézmények működésében az egyedi (nem kiszámítható) elemek gyakori előfordulása ma is jellemző. Az információs társadalom fejlődése kifejezetten lassú, és ez mind az IKT-szektor szabályozására, mind az iskolai és az otthoni Internet-használat gyakoriságára, mind pedig a kormányzati politikában megfigyelhető prioritásokra nézve igaz. Emellett – a nyilvánvaló javulás ellenére – még ma is jelentősek a munkaerőpiaci merevségek.

A VERSENYKÉPESSÉG ELEMELI ÉS A VERSENYKÉPESSÉG JAVÍTÁSÁRA IRÁNYULÓ POLITIKÁK: KÖZÉPPONTBAN A HUMÁN ERŐFORRÁSOK ÉS AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM FEJLŐDÉSE

Spanyolország lassú, fokozatos felzárkózásának kiemelkedően fontos eleme, hogy a maastricht-i kritériumok, majd a Stabilitási és Növekedési Egyezmény feltételeinek teljesítését a gazdaságpolitikai döntéshozók komolyan vették (ellentétben a többi "nagy" európai kontinentális országgal). Az államháztartás pozíciója stabilan egyensúlyban van, az eladósodottság trendje határozottan csökkenő – és középtávon sem fenyegeti veszély ezeket a folyamatokat. Így sikerült kitörni a korábban Spanyolországra is jellemző időről időre elakadó, ciklikus felzárkózás ördögi köréből, és mára teljesülnek a hosszabb távú, koncepciózus fejlesztéspolitika előfeltételei.

Egyértelmű, hogy Spanyolországban a makrogazdasági stabilitás megteremtése után két terület kapott – illetve kap majd – prioritást a versenyképesség javítása szempontjából: egyrészt a humán erőforrások további fejlesztése (vagyis a munkaerőpiac, a képzés és az oktatás), másrészt pedig az információs társadalom fejlődésének segítése. Az utóbbi években sikerült jelentősen mérsékelni a munkaképes korú népesség – más európai országokkal összevetve – hagyományosan alacsony iskolai végzettségéből adódó hátrányokat, és egyre nagyobb arányú a részvétel a képzési-átképzési programokban is. Az 1994-1997 között lendületet vett munkaerőpiaci reformokban kiemelt jelentőségű volt az eredetileg a nyugdíjreformra összpontosító, 1995-ben megkötött Toledói Egyezmény (Pacto de Toledo), amely először a meghatározó politikai erők konszenzusán alapult, de 1996-tól a szociális partnerekkel kötött megállapodással vált teljessé. Sőt, később a Pacto de Toledo "folyamat" inkább egy konszenzuálisan több ízben továbbfejlesztett keretegyezmény formáját

öltötte. Spanyolország tartósan a GDP 2,1-2,2%-át közvetlen munkaerőpiaci intézkedésekre fordítja, ami az egyik legmagasabb az EU-tagállamok között. A humán erőforrás-fejlesztés összekapcsolódott egy sikeres egészségügyi finanszírozási reformmal, majd a 2000-es évek elejétől a szakképzés és a felsőoktatás reformjával is. A jelentős eredmények mellett azonban Spanyolország bizonyos fokig ma is őrzi hagyományos "déli" jellegét: a lausanne-i IMD Intézet jelentése szerint továbbra is komoly versenyképességi probléma, hogy "a tudományos és a technológiai érdeklődés nem erős a fiatalok körében".

A szakképzés és az oktatás színvonalának emelésére irányuló programok szándékaik szerint az új gazdaság, a kommunikációs társadalom igényeinek megfelelő képességek és technikák elsajátítását támogatják, illetve a vállalkozási képességeket fejlesztik és az innovatív gondolkodást ösztönzik. Finanszírozásuk EU-s alapokból, helyi önkormányzatoktól, a központi kormányzattól, valamint – a szakképzés esetén –szakszervezetektől és gazdasági érdekképviseleti szervezetektől származó forrásokból történik. Az EU által nyújtott támogatások egy része ezen a területen is a regionális fejlesztés és a vállalkozástámogatás részeként kerül szétosztásra. Spanyolországban az ESZA-ból (Európai Szociális Alap) kimondottan oktatási-képzési célokra 2-2,5 milliárd eurót költenek ebben a (2000-2006 közötti) költségvetési ciklusban, tekintettel azonban a magas munkanélküliségre és a munkaerőpiaci problémákra, az alapból 6 év alatt munkaerővel kapcsolatos kiadásokra összesen mintegy 11,5 milliárd euró érkezik.

A versenyképesség javítására "nevesítve" a 2000-06-os költségvetési időszakban két viszonylag kisebb programot indítottak, amelyek a Közösségi Támogatási Keret 1. cél- (elmaradott) régiók fejlesztési programjához kapcsolódnak, s mint ilyenek régiófejlesztési programok is. Ennek megfelelően támogatásuk nagyobb részt az ERFA-ból (Európai Regionális Fejlesztési Alap) történt. A nagyobb, „Javuló versenyképesség és fejlődő termelési struktúra” elnevezésű program fő célkitűzése az IKT, valamint az innováció terjedésének elősegítése a vállalkozások körében, főleg a KKV-szektorban. Ehhez segítik a vállalkozások finanszírozási forrásokhoz való hozzájutását, a kül- és belpiacokon való megjelenést, a vállalkozási központok és az általuk nyújtott szolgáltatások fejlődését. A program teljes tervezett költsége 2,6 milliárd eurót tesz ki; kétharmadát EU-források biztosítják, a többi forrás a központi és a helyi költségvetésekből származik. Némileg kisebb, s a kutatás-fejlesztésre koncentrál a másik, ugyancsak az elmaradott térségek fejlesztését is célzó, jórészt EU-finanszírozású program, „Kutatás, Fejlesztés, Innováció” néven. Ez 6 év alatt 2,3 milliárd eurót szán a humán tőke fejlesztésére a tudomány, a kutatás és a műszaki fejlesztés terén, a kutatóhelyek fejlődésének elősegítésére, illetve a vállalkozások számára történő technológia-transzfer és ennek intézményei támogatására. E programban is kiemelt terület a KKV-szektor kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységének ösztönzése. A források kétharmadát itt is az EU strukturális alapjai biztosítják, egyharmadát pedig spanyol közpénzek fedezik.

TANULSÁGOK MAGYARORSZÁG SZÁMÁRA

Nincs egyetlen csodaszer, a kiugrás általában egy-két meghatározó és több másodlagos tényezőre vezethető vissza. A legtöbb hasznos tapasztalat talán Írország esetében áll rendelkezésre, de a többi ország esetében is vannak pozitív tapasztalatok. Az alábbiakban az egyes országok Magyarország számára releváns tapasztalatait összegezzük pontokba szedve:

- 1) Írország esetében talán a legfontosabb tényező, hogy óriási méreteket öltött a külföldi, főleg amerikai működő tőke beáramlása az ír gazdaságba, kezdetben az IT és a gyógyszeriparba, majd később más versenyképes területekre is. Ez a beáramlás mind a mai napig tart, és még a közép-európai államokba áramló működő tőkénél is jóval nagyobb arányú. Ezek a nemzetközi cégek járultak hozzá döntően a gyors fejlődéshez. Ez azonban nem véletlenül történt. Először is része volt ebben annak, hogy az ír munkavállaló olcsó volt és beszél angolul. Szerepet játszott, hogy az írek kereskedelmi korlátozások nélkül juthatnak be az egységes piacra. Ezen felül a korábbi évtizedekben kivándorolt több millió íren keresztül élő kapcsolat alakult ki az amerikai világcégek menedzsmentjével, és ennek a jelentősége sem elhanyagolható.
- 2) Megszívlelendő tanulság az is, hogy az írek nem karba tett kézzel nézték a külföldi tőke országukba áramlását, hanem készültek rá. Mindenekelőtt az oktatás és képzési rendszerük megreformálásával. Az aggasztóan magas munkanélküliségnek ugyanis az egyik oka az volt, hogy a társadalom túlnyomó többsége alacsony képzettségű volt. A kormányok ezért stratégiai prioritásként jelölték ki az oktatást és a képzést, és a fejlesztési pénzek többségét ide irányították. Ezek egyrészt az ír költségvetés saját forrásai voltak, másrészt pedig az Európai Unió támogatásai. (Túlnyomó részben Európai Szociális Alapot használták fel. Tudnunk kell, hogy végig a kilencvenes években jelentősen nagyobb arányban kaptak EU-s támogatásokat, mint mi a jelenlegi periódusban.) Az átalakítás során nem a felsőfokú oktatásra koncentráltak. Úgy találták ugyanis, hogy az egyetemi (Master) végzettségű munkavállalók számára nem igen akadt munka, ők bizonyos értelemben túlképzettek váltak. Sokkal inkább a szakképzés, a technikusok képzése és a hároméves (Bachelor) egyetemi képzés bizonyult igazán megtérülő befektetésnek az állam számára. Ezek a képesítések gyors elhelyezkedési lehetőséget és jó fizetéseket biztosítottak a végzősök számára. Hamar felszívták őket az országba beáramló külföldi cégek. A képzendő szakmák körét, valamint a képzések tananyagát ezen cégek igényeihez igazították. A fejlesztésért felelős intézmények és a munkaügyi központok folyamatos párbeszédben álltak a befektetőkkel, ismerték azok pontos igényeit, várható fejlesztési irányait. Az alapfokú képzésben igen nagy hangsúlyt fektettek az olyan alapvető készségek fejlesztésére, mint a szervezőképesség, a kommunikációs készségek, a másokkal együttműködés képessége. Egy szóval felismerték, hogy egy modern gazdaságban a legfontosabb tényező a jól képzett társadalom.
- 3) A befektetők számára az ország vonzerejét nagyban meghatározza a termelékenységgel szembeállítva a munkabér átlagos szintje. Ha ez túlságosan gyorsan emelkedik, az ország versenyképessége romlik. Ennek elkerülésére az írek nemzeti szintű bérmegállapodásokat kötöttek, melyekben a közös cél érdekében bizonyos fokú önmegtartóztatásra kötelezték el magukat. Általában elmondható, hogy az ír társadalomban, a politikai tényezők között jelentős konszenzus alakult ki arról, hogy hol tart az ország, melyek a szűk keresztmetszetek, és az EU elvárásai szerint hét éves terveket fogalmaztak meg konszenzust eredményező viták után, amelyekben mindenki számára egyértelművé tették, hogy a

középtávon mik a fejlesztési prioritások. A helyzetelemzés valós, részletes és koherens volt, a prioritások valódi prioritások, és nem kívánságlisták. Nem támogattak minden célt egyformán, egyértelmű fejlesztési irányokat jelöltek ki. Mindezekből igen sokat tanulhatunk. Nem csak az ír fejlődés példája mutatja, hogy mekkora jelentősége van az egyes országok felemelkedésében a nemzeti konszenzusnak, az alaposan kidolgozott, koherens, átfogó és következetesen végrehajtott gazdasági és társadalompolitikai tervezésnek. Szinte minden kiemelkedő ország példája azt sugalja, hogy csupán a piac logikájára alapozva nem lehetséges felzárkózás.

- 4) Olaszország esetében fontos kiemelni a nemzetközi gazdasági kapcsolatok hangsúlyos fejlesztését. A magyar piacon a belső kereslet a piacméret miatt hosszabb távon is korlátozott. A hosszú távú növekedést a hazai termelőknek az uniós és egyéb irányokba történő nemzetköziesedése ösztönözheti.
- 5) Magyarország számára a portugál felzárkózási folyamat során felgyülemlett tapasztalatok alapján az lehet a legfontosabb következtetés, hogy a munkaerőpiac rugalmasabbá tételével hazánkban növelni lehetne a foglalkoztatottsági szintet. A munkaerőpiac szabályozottsága hazánkban nem annyira szigorú, viszont a rugalmasabb foglalkoztatás formák (távmunka, részidős foglalkoztatás, fix idejű foglalkoztatás) elterjedését ösztönözni kellene.
- 6) Spanyolország gazdaságpolitikai pályája első látásra sok tekintetben ellentmondani látszik azoknak az általános tanulságoknak, amelyek a kelet-közép-európai országok vagy például Írország kapcsán megfogalmazódnak. Az elmúlt tíz évben a spanyol gazdaság úgy volt képes jelentős felzárkózást felmutatni, hogy közben innovációs vagy közintézményi jelzőszámai továbbra is messze elmaradnak a nyugat-európai országok átlaga mögött. Az EU-források bevonását Spanyolországban elsősorban a társadalmi és a regionális kohézió megteremtésére igyekeztek felhasználni: jelentős forrásokat költöttek a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére és az elmaradott régiók felzárkóztatására. Az életminőség, a környezeti és az egészségügyi mutatók tekintetében a fejlődés impozáns – a technológiai versenyképességben megfigyelhető lemaradást ugyanakkor egyelőre kevésbé sikerült mérsékelni.
- 7) Fontos tanulság az is, hogy jelentősebb felzárkózás csak azután indult meg, hogy sikerült az államháztartás helyzetének megszilárdítása, a hiány radikális csökkentése. Ezt követően – a szembenálló politikai felek közötti megállapodásból kiindulva, a szociális partnerek bevonásával – nekilendültek a munkaerőpiaci reformok, összekapcsolódva az egészségügyi és a nyugdíj-finanszírozási rendszer átalakításával. Az információs társadalom fejlődése ugyanakkor sokáig nem kapott prioritást, és ezen a téren Spanyolország az EU-8 tagországok többségéhez képest is késésben, lemaradásban van. Ez a lemaradás azonban legalábbis jelentősen csökkenthető, mivel a fejlesztéspolitika számára a stabil makrogazdasági háttér adott, és a mostani fejlesztési programok döntően éppen az információs társadalom fejlesztésére koncentrálnak. Nincs tehát különösebb spanyol rejtély, inkább az általános tapasztalat nyer megerősítést: egy felzárkózó ország tartós növekedése döntően a makrogazdasági stabilitás megteremtésével indul, és a humán erőforrások fejlődése játszik benne kitüntetett szerepet. Az már Spanyolország – valamint a többi kohéziós ország – egyedi szerencséje, hogy annak idején az EU régi tagállamai igen bőkezűen támogatták őket a társadalmi kohézió megteremtésében és az infrastruktúra-fejlesztésben.

Ezek mellett érdemes néhány dologra felhívni a figyelmet, amelyek nem feltétlenül segítik, vagy segítették a felzárkózást, illetve a jövőben még fenyegethetik a gazdaságnövekedési pályáját:

- 1) Írországban a mai kedvező demográfiai helyzet ma még előnynek számít, de húsz év múlva ez hatalmas hátrányt is okozhat.
- 2) A világ sok országában jellemző ingatlanár robbanás messze a legaggasztóbb Írországban. Nagyon tartanak az összeomlástól és nagyon sok ember kiszorul a lakáspiacról.
- 3) Írország nem csinált régiókat az első fejlesztési tervéhez. Csupán a másodikhoz, amikor már jobban teríteni akarták a gazdasági fejlődést. Persze kisebb is, és kompaktabb is mint Magyarország, de a területi különbségek ott is nagyok.
- 4) A közlekedési infrastruktúra mind a mai napig elmaradott Írországban, jellemzőek az egy per egyes utak, a városok körül a forgalmi dugók. Tudatosan a képzésre koncentráltak, az infrastruktúrát a mai, gazdagabb időkre hagyták.
- 5) Olaszországgal ellentétben Magyarország a termőföld mint termelési tényező tekintetében európai viszonylatban komparatív előnyökkel rendelkezik. Indokolt egyéb fejlesztési szempontok mellett a mezőgazdaság európai viszonylatban értelmezett versenyképességét is ösztönözni, ami az adottságok mellett egyéb, főleg technológiai és szerkezeti feltételeknek is függvénye.
- 6) Portugália felzárkózási folyamatának kezdete - amely 1985-ben kezdődött – egybe esett az ország európai integrációjával, illetve a liberalizáció és privatizációs folyamat beindulásával, a pénzügyi szektor modernizálásával. A gazdaság gyors növekedése nagyban támaszkodott az évtized elején véghezvitt stabilizációs programra, melynek során az escudót lényegesen leértékelték. A külkereskedelmet és a tőkeáramlásokat folyamatosan liberalizálták a csatlakozást követően, míg az állami tulajdon mértéke is jelentősen csökkent ebben az időszakban. Ezek eredményeként a külföldi tőke egyre nagyobb ütemben érkezett be az országba segítve az ország fejlődését. Ez a modell Magyarország számára természetesen már nem szolgál olyan eszközökkel, amely áttemelhető lenne a jövőben, hiszen ez a folyamat hazánkban nagyjából már lezajlott az elmúlt évtizedben. Szintén nem alkalmazható az árfolyam leértékelése, amely javíthatná a gazdaság versenyképességét, hiszen hazánk középtávon a monetáris unió tagja kíván lenni. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy abban az időszakban, amikor Portugália a maastrichti kritériumok teljesítésére törekedett, nem volt képes visszatérni a korábbi magas növekedési ütemhez. Tulajdonképpen vannak olyan jelek, amelyek azt mutatják, hogy az árfolyam túlértékelt volt, amikor az euróhoz kötötték: ilyen a fogyasztás dinamikus növekedése, a folyó fizetési mérleg hiányának növekedése, bár ennek részben oka volt a költségvetési expanzió és a hitelpolitika is.
- 7) Szintén fontos elem a portugál felzárkózásban, amely negatív példaként is szolgálhat, hogy nem feltétlenül az infrastruktúra fejlesztésére kell a legnagyobb hangsúlyt helyezni a strukturális alapok esetében, ahogy ez Portugáliában is történt, főként, hogy ha annak megtérülése, a jövőbeli növekedésre gyakorolt várható hatása kétséges.